

Dil ve kültür konuları :

LÂTİNCENİN DEĞERİ

Prof. Dr. SAMÎM SİNANOĞLU

Bu yazımda ele almak istediğim konu, şüphesiz, Memleketimizin aydın çevrelerinde açıklanması ve tartışılması gereken çok mühim dil ve kültür konularından bidirir. Lâtincenin değeri, dilleri bu dilden feyiz almış Avrupa memleketlerinde de, zaman zaman çetin çatışmalara yol açmış olan ve bugün de, eğitim programlarının tespitinde gençleri hayata en elverişli şekilde yetiştirmek için üzerinde ihtimamla durulan bir mesele halindedir. Eğitimin tekniğe ve ihtisasa istinat ettirilmesi gerektiği iddiasını ileri sürenlere karşı ananevi klâsik eğitimin zarurî olduğunu savunanlar, konuyu organik olarak ele almamakla beraber, çeşitli ihtiyaçların değişik ifadesi olan değişik fikirler beyan etmişlerdir. Bilhassa öğrencilere faydalı olur temennisi ile—bu konudaki düşüncelerimi, Memleketimizin kültür durumunu da göz önünde tutarak, şu plâna göre kısaca açıklamaya çalışacağım: I) Lâtin dilinin öğrenimi ile genel olarak eğitim alanında sağlanacak faydalar. II) Özellikle ihtisas alanlarında sağlanacak faydalar. III) Lâtincenin en büyük değeri.

I. Lâtin dilinin genel eğitim alanında faydaları :

Lâtince; çok mantıkî bir bünyeye, son derece işlenmiş bir gramere sahip bulunması, ayrıca uzun asırlar boyunca batı âleminin edebiyat ve ilim dili olarak yaşamış olması ve nihayet bütün Avrupa dillerine derin bir şekilde tesir etmiş olması dolayısı ile bugün genel veya özel, her eğitim alanında sağladığı faydalardan sarfi nazar edilemeyecek kıymette bir dildir. Bu alanları şöyle sıralamak ve gruplandırmak mümkündür :

Genel olarak eğitim alanında :

1 — Lâtincenin sintaksi, düşüncenin mantıkî düzenini bütün ayrıntı ve bağlantıları ile apaçık gösteren bir yapıya dayanır; her cümlemin anlaşılması için analiz ve sentez ameliyelerine başvurmak zarureti vardır. Bu sebepten dolayı lâtincenin öğretimi öğrencinin muhakeme kabiliyetini geliştirmeye son derece elverişlidir: matematik öğretimi gibi. Ancak şu farkla ki, matematikle uğraşan genç mücerret bir âleme dalar, lâtince ile meşgul olan ise insanlığın manevî ve maddi hayat alanlarından ayrılmaz.

2 — Lâtince bugün ölü, yani bir topluluk tarafından kullanılmayan bir dil olduğu için, kulak dolgunluğu ile veya pratik metodla öğretilemez; bu dilin öğrenilmesi için sistemli bir gramer bilgisinden faydalanmak zarureti vardır. Böyle bir öğretimden geçen öğrencinin dil duygusu incelik, dile karşı sevgi ve itinası artar; bu durumdan anadilinin faydalanacağı şüphesiz-

dir. ister lâtince kökten gelmiş olsun ister olmasın, bütün Avrupa kültür dilleri —var oluşlarını değil— gelişmelerini ve yüksek mertebeye erişmelerini, lâtince bilen aydınlarının dil duygularına ve klâsik dillerde yazılmış ana eserlerin stil mükemmelliğine özenerek anadillerini işleyip geliştirmek azimlerine borçludurlar. Ancak her dilin, en gelişmiş ve oturmuş dilin dahî daima değişmek, dağılmak, dökülmek istidadını göz önüne getirirsek, lâtincenin bugünkü büyük kültür dillerinin eriştikleri seviyeleri muhafaza hususunda da zarurî olduğunu kolayca anlarız.

Burada lâtincenin Türk dili bakımından taşıdığı hususî ehemmiyete dikkati çekmek istiyorum. Türkçe bugün, arapça ve farsçanın tesirinden kurtularak yepyeni bir gelişme çıığına girmiştir. Ancak dilin işlenmesi görevi ile yükümlü bulunan aydınlarımız bu yolda sağlam adımlarla ilerleyebilmek için gerekli olan örneklerden mahrumdurlar. Zira Arap ve Fars klâsikleri artık terkedilmiş durumdadır; Arap ve Fars edebiyatlarının tesir icra ettikleri devirden önceki zamanlardan kalma metinler de ne keyfiyet ne kemiyet bakımından yeter ve elverişli sayılamaz. Bu durumda sağlam bir dil duygusu ve gramer bilgisinin ne kadar ehemmiyetli rol oynayacağı aşîkârdır. İşte bizlerin bu ihtiyacımızı, grameri asırlar boyunca bütün batı âleminin bilginleri tarafından işlenmiş olan Lâtin dili sağlayabilir, düşüncesindeyim.

3 — Lâtincenin bilinmesi —German ve Slav dilleri dahil— ekseri batı dillerinin öğretimi ve öğreniminde sonsuz faydalar sağlar; çünkü Avrupa'da konuşulan dillerden bir kısmı, doğrudan doğruya lâtince köküne bağlı olduklarından, lügat hazinesi, morfoloji, sintaks ve stilistikleri bakımından lâtincenin sözlük ve gramerine doğrudan doğruya bağlıdırlar; ingilizce, German köküne bağlı olmasına rağmen, lâtince (ve fransızcanın) bütün lügat zenginliğini, birçok sintaks hususiyetlerini bünyesinde taşımakta ve başlıca stil cereyanlarını en büyük eserlerinde aksettirmektedir. Batı medeniyetinin temeli bilhassa Roma medeniyetine dayandığından, batılı milletlerle ne dil ve ne soy bakımından bir ilgisi olmıyan, fakat batı kültür çevresine girmiş olan topluluklar için de ingilizce hakkında söylediklerim — hiç olmazsa bir dereceye kadar— varittir.

Burada şunu da hatırlatmalıyım ki batılı şair, düşünür ve ilim adamlarının yarattıkları ve yazdıkları her çeşit eserde pek çok sayıda lâtince deyim ve *citation'lara*. raslanır; müellifler bunları bilgiçlik taslamak için değil, anlatmak istediklerini en kısa ve en müessir şekilde anlatabilmek için kullanırlar: *de iure, de facto, status quo, ab ovo, ad unguem, alea iacta est, aequo animo, quousque tandem*. . . gibi. Bunlara benzer yüzlerce sözün şu veya bu dile tercüme edilmiş şekli bulunabilirse de, tercümeleri hiçbir zaman asıllarının zihinlerde uyandırdığı çağırışımı uyandıramaz, böylece asıllarının yerini tutamaz. Bu sebepten dolayı ünlü birçok lâtince sözler şu veya bu batı diline kalıp halinde nakledilmiştir; meselâ Horatius'un *aurea mediocritas* sözü (carm. II 10,5) bunlardan biridir: ingilizcede bu söz *the golden mean* keli-

meleri ile karşılanır. "Kelime" diyorum, çünkü bu kelime dizisinin mânası kendiliğinden kolay kolay çıkarılamaz: anlayabilmek için, aslını bilmek, kimin ne münasebet ve ne maksatla söylediğini hatırlamak lâzımdır. Daha anlaşılabilir olmakla beraber türkçedeki "orta hal" karşılığı da, aynı sebeplerden dolayı yeter sayılmaz. İşte batılıların lâtince bilmesini gerektiren küçük sebeplerden biri de budur. Batılıların eserlerini okuyup onları gerçekten anlamak ihtiyacını duyuyorsak, bizlerin de aynı yoldan geçip lâtince öğrenmemiz lâzımdır.

II. *Lâtin dilinin ihtisas alanlarında faydaları:*

Lâtincenin bilinmesi ihtisasa götüren üniversite eğitimi alanlarında da fayda temin eder; bu alanlardan başlıcalarını sıralıyorum :

1 — Botanik, zooloji, tıp ve eczacılık ilimlerinin terminolojisinin esas lâtince; her kolda kullanılması zaruri olan binlerce terim vardır. Bu alanlarda yetişmek isteyen öğrenciler, milletler arası literatürden istifade edebilmek için, batı milletlerinin ortaklaşa kullandıkları terminolojiye vâkıf olmak mecburiyetindedirler. Bu çeşit hususî kelimeleri mihaniki bir şekilde hafızalarına nakşedecekleri yerde, üniversite öncesi öğrenimleri esnasında lâtin dilini öğrenerek, terimlerin gerçek mânalarını kolayca anlamaları ve gerektiğçe, bunları ariyeten değil, kendi malları gibi kullanmaları elbette tercihe şayandır. Avrupa'da durum budur; İtalya'da tıp fakültelerine klâsik jimnaz-lise mezunu olmıyan, yani lâtince ve yunanca bilmiyen öğrenci alınmaz.

2 — Lâtincenin bilinmesi manevi ilimler alanında daha da mühimdir, çünkü ekseri disiplinlerin temeli lâtince ve yunanca yazılmış eserlere dayanmaktadır. Meselâ felsefe ve bilhassa hukuk kollarında yetişen bir bilginin orijinal etüdler yapabilmesi için son derece istidatlı olması bile çok defa kâfi değildir; zira ileriye doğru sağlam adımların atılabilmesi için geride bulunanın bilinmesi ve benimsenmesi ilmin ana kaidelerinden biridir.

3 — Tarih disiplininde de lâtincenin bilinmesi zaruridir; çünkü klâsik eski çağ, orta çağ ve kısmen yeni çağ hakkında tarihçiler için kaynak teşkil eden eserlerin bir çoğu lâtince yazılmıştır. Osmanlı tarihini aydınlatacak nice belgelerin lâtince yazılmış olduğu düşünülürse, konunun bizler için ne kadar ilgi çekici olduğu hemen anlaşılır.

Burada arkeoloji disiplinini ve bilhassa epigrafi kolunu hatırlatmak isterim: Memleketimizde klâsik sanat eserleri hiç değilse Yunanistan ve İtalya'da bulunanlar kadar bol ve değerlidir. Bunların keşfini, incelenmesini, değerlendirilmesini yabancı bilginlerin inhisarına bırakmak istemiyorsak, lâtince (ve yunanca) öğreniminin zaruretinden şüphe edemeyiz.

4 — Batı ilim âleminde dil bilimi ve her türlü filoloji alanlarında da lâtincenin bilinmesi zarurî addedilmektedir. Yunanca ile birlikte bütün batılı bilginlerin çalışmaları sayesinde son derece ilerlemiş olan Hint-Avrupa dilleri bilimi ve klâsik filoloji disiplinlerinin temelinde bulunan lâtincenin

öğrenimi bizler için bilhassa metodoloji bakımından ehemmiyetlidir: meselâ bir arapça bilgini, eğer lâtince de bilirse, arapça metinlerin eski Avrupa baskılarında mevcut önsözler ve şerhlerden istifadeyi temin etmiş olmaktan başka, metot bakımından da faydalanmak imkânını elde etmiş olur. Batıda meydana getirilmiş Kur'an tercümeleleri, şüphesiz, yalnız din kültürülerine ve arapça bilgilerine dayanan mütercimlerin eserlerinden çok daha sıhhatlidir. Türkoloji alanında çığır açmış batılı bilginler, Türk dilini bizlerden daha iyi bildikleri için değil, sağlam metotlara sahip oldukları için başarı ile çalışmışlar ve çalışmaktadırlar. Nisbeten basit olan dil alanını da ele alacak olursak, J. Deny'nin Türk dili gramerinin bugün de temel eserlerden biri olduğunu görürüz.

Lâtincenin genel olarak eğitim alanında ve özellikle ihtisas kollarında temin ettiği faydaları saydıktan sonra yine bu "ölmiyen" dilin teknik, ilim ve sanat adamları tarafından milletler arası "yaşayan" bir dil haline getirilmesi gerektiği tezinden bahsetmek istiyorum. Son olarak, 1956 eylülünde Avignon'da tertiplenen, benim de Ankara Üniversitesini temsilen iştirak ettiğim "Yaşayan Lâtince" kongresinde bir "milletler arası dil" in zaruretinden bahsedilmiş, lâtinceyi yaşayan bir dil haline getirmek fikri tekrar tekrar ve ısrarla ortaya atılmış ve bu konuda bazı prensip kararları da alınmıştır. Bilhassa tertip komitesini teşkil eden üyeler konuşulup yazılan lâtincenin yayılmasını desteklemek için — zamanımıza hâkim olan faydacı zihniyete uyarak ikna edici bir söz söylemiş olmak maksadı ile olacak — lâtince bilmenin sağlayacağı pratik faydayı belirtmek istemişlerdir. Fikir epeyce yaygın olmakla beraber, kanaatimce gerçekleşmek imkân ve ihtimallerinden mahrumdur.

III. *Lâtincenin en büyük değeri:*

Lâtincenin öğrenimi ile, yetişmekte olan gençlerde muhakeme kabiliyetinin gelişmesi, gramer bilgilerinin derinleşmesi ve dil duygularının incelenmesi, batı dillerini kolaylıkla öğrenmeleri ve vukuflarının artması, çeşitli ihtisas alanlarında terminolojiye kolaylıkla hâkim olabilmeleri, kaynak olan temel eserlere nüfuz edebilmeleri, hattâ zaruret karşısında meram anlatacak bir vasıtaya sahip olmaları gerçekten küçümsenecek avantajlardan değildir. Çünkü — Cicero'nun dediği gibi (Pro Archia, 15) — zayıf bir eğitim gördükleri veya hiç eğitim görmedikleri halde, nice insanlar, sırf tabiatın kendilerine bağışladığı kabiliyet sayesinde benzerleri arasında yükselebilmiş, daima anılacak eserler yaratmışlardır; hattâ, kabiliyet değerinin eğitim değerinden üstün olduğu haklı olarak iddia edilebilir: eğitim görmemiş de olsa, kabiliyetli bir insan, eğitim görmüş, fakat kabiliyetsiz bir insana tercih edilir; ancak şunu unutmamak lâzımdır ki mükemmel, üstün insanlar doğuştan kabiliyetli olup aynı zamanda sağlam bir eğitime tâbi tutulmuş olan insanlardır. İşte bu sağlam eğitimin temelinde lâtince öğreniminin çok geniş bir yer işgal etmesi lâtincenin fayda ve değerini gösterir.

LATINCENİN DEĞERİ 97

Ancak lâtincenin elle tutulmamakla beraber, üstün sayılması gereken değeri lâtin dili ile yazılmış olan ve batı kültürünün doğrudan doğruya dayandığı temeli teşkil eden Roma edebiyatının kapılarını açmasından ileri gelmektedir.

Memleketimizde geniş bir aydın zümresi yabancı edebiyatların ve bu arada Yunan ve Roma edebiyatlarının tanınması için tercüme eserlerin yeter olduğu fikrindedirler. Benim düşünceme göre tercüme eser, okuyucunun manevî hayat çevresini genişletmesine yarayan elverişli bir vasıta olamaz. Okumak gerçi *yaşamak* demektir, ama bu yaşamının "gerçeklik"i eserin canlılığı ile mütenasiptir: canlılık ise tercümenin mükemmelliğine, yani tesir etme kudretine bağlıdır. Tesir kudretini sanatkâr, sanki içine doğan bir ilhamla, ifadesinin arılığında, konuya uygunluğunda ve söz sanatının çeşitli vasıtalarında bulur: ifadesinin arılığını bozmamak için yabancı veya bölge dillerine has veya eski yahut da fazlası ile yeni kelimeler kullanmaktan kaçınır; dili gramer bakımından düzgündür; lügatleri *proprie* yani "yerinde" kullanır; cümledeki kelimelerin yerleri, periyoddaki cümlelerin sırası isabetlidir; üslûp ve eda bakımından ele aldığı konu ile ifadesi arasında tam bir mutabakat ve ahenk vardır; allitterasyon, çeşitli mecazlar, kafiye gibi ifadeye canlılık ve kıvraklık veren söz sanatı vasıtalarından istifade eder. Halbuki mütercim ne kadar usta olursa olsun, orijinal metne bağlıdır, yaratıcı sanatkârın taklitçisi olmaktan kurtulamaz. Neticede tercüme eser, sanat değeri ve dolayısı ile canlılık bakımından, orijinal eserin çok aşağısında kalan, güzel de olsa, güzelliği bir yapma çiçeğin güzelliğini nadiren aşabilen bir varlıktır. Bu sebepten dolayı, yaratıcı sanatın gerçek değerlerinden istifade etmek isteyenler eseri aslından okumalıdır.

O halde Roma edebiyatını okuyabilmek için lâtince bilmek şarttır. Lâtince bilmekle sağlanan bu faydanın değerini takdir etmek için de Roma edebiyatının değerini göz önüne getirmek lâzımdır. Bu noktayı daha iyi açıklayabilmek maksadı ile, gelecek yazımda "Roma edebiyatının değeri" konusunu ele alacağım.

"YAŞAYAN LÂTİNCE" KONGRESİ

Prof. Dr. SAMİM SİNANOĞLU

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesini temsilen katıldığım milletler arası "Yaşayan Lâtince" kongresi 21 memlekettten gelen 150 kadar ilgilinin iştiraki ile 2 - 6 eylül 1956 günlerinde Avignon'da cereyan etti.

Açılış merasiminden sonra Nancy üniversitesi eski rektörü Jean Capelle kongrenin gayelerini açıkladı. Prof. Capelle'e göre zamanımızda tekniğin büyük gelişmesi ve bütün dünya milletlerinin biribirleri ile sıkı temasta bulunmaları zarureti manevî ilimler, teknik, diplomasi ve ticaret alanlarında çalışanlara, yabancı yayınları takip edebilmek için, ana dilleri ile — yayılma alanı ne kadar geniş olursa olsun — yalnız bir yabancı dil bilmeleri yetmemektedir; ilim adamı olsun, diplomat veya iş adamı olsun, böyleleri beş on dil bilmek ihtiyacını hissetmektedirler. Milletler arası konferanslarda dört beş dil kullanılmasından ileri gelen güçlükler meydandadır. Ancak, çok gerilere gitmeden, tarihe bir göz atılırsa, Ortaçağda ve Uyanış devrinde lâtincenin bütün filozof ve bilginler için paha biçilmez bir anlaşma vasıtası olduğu; lâtincenin, bu mevkiini XVIII. asrın başlangıcına kadar muhafaza ettiği; XIX. asırda lâtincenin yerini fransızcanın aldığı görülür. Fakat bugün, büyük millî birliklerin kurulması ve kuvvetlenmesi neticesinde fransızca da milletler arası dil vasfını kaybetmiştir; öyle ki "artık bugün ne milletler arası görüşmeler, ne fikirlerin yayılması, ne ilmî veya teknik çalışma neticelerinin ilânı için imtiyazlı bir dil mevcut değildir". "Babelisme moderne" denilen bu durum, dünyanın bugün sahip olduğu teknik muhabere vasıtalarının azameti ile şiddetli bir tezat teşkil etmektedir. Millî dillerden birinin dünyaşumul mahiyet kazanmasını beklemek abestir. O halde, bir zamanlar olduğu gibi, lâtinceyi yaşayan bir dil haline getirmeyi düşünmek pek elverişli bir hal çaresi olabilir. Lâtince modern metodlarla, daha kolay şekilde fazla can sıkmadan öğretilir: böylelikle lâtince gelecek nesiller için mükemmel bir anlaşma vasıtası ve dolayısı ile milletler arasında kudretli bir terakki, kardeşlik ve barış faktörü olabilir.

Prof. Capelle, bundan sonra, 1952 yılında ortaya attığı fikrin ("L'Education Nationale", 23 ekim 1952) birçok memleketin aydınları arasında müsbet yankılar uyandırdığına işaret etti ve Avignon kongresinde tatbik edilecek çalışma programını bildirdi. Buna göre :

- 1 — Lâtince grameri öğretiminin sadeleştirilmesi,
- 2 — Lâtincenin pedagojisi,
- 3 — Lâtincenin telâffuzu ve
- 4 — Lâtincenin kelime hazinesi

konuları üzerinde çeşitli memleket bilginlerinin hazırlamış oldukları raporlar görüşülüp tartışılacaktır.

Prof. Capelle'in konu ve çalışma programı üzerindeki açıklamalarından sonra çeşitli rapor ve tebliğlerin okunup tartışılmasına geçildi: raporların özetleri ile en mühim tebliğlerin özetlerini veriyorum.

Lâtince gramerinin basitleştirilmesi hakkında, Roma'da kurulmuş bulunan Ecole Française'in müdürü Prof. Jean Bayet tarafından okunan raporda ezcümle şöyle deniyordu: Her milletin, manevî ve tabiî bilimlerle matematik ve fen alanlarında çalışan bilginlerinin yalnız bir dil vasıtası ile muhabere etmeleri ve yazılarını hiç olmazsa bu dille özetlemelerini temenni ediyoruz: gayeye en elverişli dil de lâtince dir. Fakat Roma dilinin gramerinin kompleks oluşu, bu dilin kullanılmasını güçleştirmektedir. Şu da var ki gramer olmaksızın vazih bir ifade mümkün olamayacağından grameri — dilin klâsik düzenini bozmadan — sadeleştirmek zarureti vardır. Morfoloji bahsinde değişiklik yapmak imkânı olamayacağından, sadeleştirme yoluna ancak sintaks bahsinde gidilebilir; güzel değil, doğru söylemeye özenilirse, bu pek âlâ mümkündür.

Lâtincenin telâffuzu hakkında Kiel Üniversitesi profesörlerinden Erich Burck'un okuduğu rapor şöyle özetlenebilir: Filologlar bundan aşağı yukarı yüz yıl evvel lâtincenin klâsik çağ telâffuzunu araştırmaya başlamışlar ve çeşitli yollara başvurarak elde ettikleri başarılı netice lâtincenin tarihî telâffuzunun yayılması yönünde kuvvetli bir cereyan doğmasına sebep olmuştur. Gerek çeşitli milletlere mensup kimselerin birbirleri ile konuşurlarken daha kolayca anlaşmalarını temin maksadı ile gerekse ilmî icap olarak bugün lâtincenin tarihî telâffuzunun herkesçe kabulü ve uygunlanması gerekmektedir.

Tarihî (klâsik) telâffuza esas olan

I. *Umumî kaideler :*

- 1 — Her sesli ve her sessiz bihakkın,
- 2 — Uzun ve kısa sesliler süre değerlerine göre telâffuz edilir.
- 3 — Modern dillerde perdelemenin değil, vurgunun esas olduğu dikkate alınarak, lâtince kelimeler de vurgu esasına göre okunur.

II. *Hususî kaideler :*

- 1 — Sesliler (a, e, i, o, u) italyanca ve almancada olduğu gibi,
- 2 — Diftonglara gelince,

<i>ae</i>	ay
<i>oe</i>	oy
<i>au</i>	au
<i>eu</i>	eu okunur.
- 3 — Y ve V sesleri için *j* ve *v* işaretlerine lüzum yoktur; bu sesler, klâsik çağda olduğu gibi, *i* ve *u* işaretleri ile gösterilir.
- 4 — *c* ve *g* işaretleri daima art damak sessizi olarak okunur.

- 5 — *qu* gurupu kv, yani k + hafifçe telâffuz edilen "yarı sessiz" u ilâvesi ile okunur.
- 6 — *s* sessizi lâtince de daima serttir.
- 7 — *sc* grubu s + k olarak telâffuz edilir.
- 8 — *r* daima dil ucundan yuvarlatılır.
- 9 — *h* iki sesli arasında okunmaz, kelime başında hafifçe duyurulur.
- 10 — *ti* grubu daima t + i okunur.
- 11 — *gn* grubu g + n,
- 12 — *kh* grubu k + h,
- 13 — *ph* grubu p + h okunur.

Hartford'da, Trinity College profesörlerinden Goodwin Beach tarafından "lâtincenin pedagojisi" hakkında okunan raporun özeti şudur: Lâtince, ölü dil sayılmakta olmasına rağmen, ölmüş değildir; gerçi halk arasında konuşulmaz, ama, aydınlar arasında —can çekişir halde olsa da— hâlâ yaşamaktadır. Bundan başka katolik kilisesinin dili lâtince dir. Büyük ifade kabiliyeti olan bir dile ölü denemez. Lâtince bugün kullanılmıyorsa, kabahat bu dili kullanmak imkânlarına sahip oldukları halde bunu yapmayan filolog ve öğretmenlerdedir.

Lâtincenin ölü dil olduğunu zihinlerden sökmek lâzımdır. Bu maksatla lâtince metinler yalnız gözle okunmamalı, dille söylenip kulakla işitilmelidir ki, öğrenmekte olanlar canlı bir dil karşısında bulduklarını anlasınlar. Aynı maksatla, öğrencilere kendilerinde ilgi ve zevk uyandıracak parçalar okutulmalıdır: bizler ise, Caesar'ın bugünkü hayatla hiçbir ilgisi olmayan, konuşma dilini öğrenmeye hiç elvermeyen, hasılı hiçbir fayda temin etmeyecek olan tarih eserlerini okutmakta direniyoruz. Ana dillerini öğrenenlere ilkin tekerlemeler ve basit masallar, sonra keşif hikâyeleri v.s. gösterdiğimiz halde, lâtince öğretiminde, derhal morfoloji bahsine girişerek, budalaca cümlecikler kurmaktan çekinmiyoruz. Hümanist eğitim, eğitimin ve medeniyetin başka çeşit eğitimle değiştirilmesi mümkün olmayan temelidir. Hümanist eğitim de lâtinceye dayanır. Bu muazzam hedefe ulaşmak için tutulacak yolu tesbit için, "öğrencinin önüne nasıl metinler koymalı?" meselesi üzerinde durulmalıdır. Çocukların hoşuna gidecek birçok Ortaçağ masalları vardır; bunlar daha düzgün dille kaleme alınabilir; meşhur çocuk romanı Pinocchio'nun lâtince tercümesi okutulabilir: bu çeşit kitaplarla öğrenciler günlük hayat için lâzım olan lâtinceyi öğrenebilirler.

Roma'da Studi Romani Enstitüsü'nün Lâtince Dairesi müdürü Prof. Guerino Pacitti tarafından hazırlanan ayrıntılı raporda lâtincenin kelime haznesini zenginleştirme imkân ve çareleri konusu ele alınmıştır. Bu raporun özeti şudur: Lâtincenin kelime haznesi zannedildiğinden çok daha zengindir; böyle olmakla beraber, çağdaş dünyanın fikir ve ilim kavramlarını

karşılıyacak durumda olması beklenemez. O halde yeni kelimeler yapılmasının gerekip gerekmediği meselesi ile karşılaşmak mukadder oluyor. Bu ise çok eski bir meseledir; bizzat Roma edipleri arasında, sonra Hümânizm ve Uyanış devirlerinde çok tartışılmış bir konudur. Bugün de klâsik lâtince kelime haznesine sadık kalanların yanında, yepyeni kelime ve deyim kullanan şair ve yazarlar vardır. Bizzat Roma edebiyatında dillerinin arılığı ve üslûplarının yüksekliği ile ün kazanmış yazarların. bile —zaruret karşısında— yeni kelimeler kullandıkları veya icat ettikleri göz önünde tutulacak olursa, hangi milletten olursa olsun herhangi bir kimse ile kolayca anlaşmak istiyen bizler de yeni kelimeler ve deyimler kullanmanın bugün yanlış bir yol olmadığı kanaatine varırız.

Eski ve yeni şair, yazar ve bilginlerin eser ve tecrübelerinden istifade edilerek, yeni kelime yapımının aşağıda bildirilen kaidelere uyularak düzenlenmesi yerinde olur :

1 — Yeni kavramları karşılayabilmek için mümkün merteye eskiden beri kullanılagelen lâtince kelimelere başvurulmalıdır;

2 — Zaruret karşısında, lâtincenin ve, icabında, yunancanın kelime haznesinden istifade edilerek yeni kelimeler yaratılabilir; ancak eskiden beri tutulagelen yollardan ayrılmamak şarttır;

3 — Gerek lâtince gerek yunanca köklerden bileşik kelimeler yapılabilir; melez bileşiklerden kaçınılmalıdır;

4 — Yansıma yolu ile yeni kelimeler yaratılabilir;

5 — Eskiden beri kullanılan kelimelere yeni anlamlar yüklenilebilir;

6 — Lâtincenin neo-lâtin dillere verdiği kelimelerden de istifade edilmelidir;

7 — İlmî konularda, bilhassa matematik alanında, î. s. XI. asırdan itibaren kullanılmış olan kelimelere de yer verilmelidir;

8 — Gene ilmî konularda, bir kavramın birkaç kelime ile ifadesi yerine, modern kültür dillerinde müştereken kullanılan kelimelere -izim ve -izm bitimleri eklenerek, bunlar lâtinceleştirilebilir;

9 — Tamamen yabancı olan kelimeler de lâtincenin bünyesine intibak ettirmek şartı ile kullanılabilir;

10 — Hangi menşeden olursa olsun, yeni kelimeler lâtincenin çekimlerine göre çekilmelidir. Lâtinceleşmesine hiçbir imkân bulunmayan kelimelerin yabancı oluşu uygun bir ifade tarzı ile mutlaka belirtilmelidir.

Avignon kongresinde, raporlardan başka, ondan fazla tebliğ okunmuştur.

Roma Üniversitesi klâsik filoloji profesörü Riccardo Avallone, son derece heyecanlı konuşmasında lâtince yazarken yalnız Cicero'yu örnek

almanın doğru olmadığını, bütün ünlü Roma yazarlarına yer verilerek karma bir dil, karma bir üslûp kullanılmak gerektiğini ileri sürmüş, örnekler arasına, hattâ hristiyan yazarların da alınmasını hararetle tavsiye etmiştir.

Kongrede okunan tebliğler arasında en çok dikkate değer bulduğum tebliğ, Verviers Athenee'si profesörlerin Albert Grisart'ın tebliği, bunun da bilhassa "Lâtincenin okutulmasını gerektiren gerçek sebepler" kısmı olmuştur. Bunun için genişçe bir özetini veriyorum :

Roma edebiyatı ve lâtincenin öğrenimi öğrencinin ruh yetilerini geliştirir, insanın doğru, iyi ve güzel konuşmasını, düşünmesini ve hareket etmesini sağlar: bu umumiyetle kabul edilen bir gerçektir. Klâsik öğretimin gayesi de budur; bu sebepten dolayı bu çeşit çalışmalara *studia humaniora*, *humanitates*, *humanismus* adı verilmiştir. Maksat öğrencinin bilgili değil, kavrayışlı olmasıdır; onun için gence bilgi öğretilmez, bilgiye varmanın imkânları verilir, yolu gösterilir; öğrencinin bilhassa muhakeme kabiliyeti geliştirilir: böyle bir eğitime tâbi tutulan genç her fazilete sahip, tam mânâsı ile insan olarak yetişir. Klâsik öğretimi takip eden öğrencinin eğitiminde fen ve edebiyat disiplinleri rol alır; fen dersleri matematik ve tabîî ilimler kollarından, edebiyat ise klâsik edebiyat ile yeni edebiyat kollarından ibarettir. Matematik sayesinde öğrenci muhakeme kabiliyetini geliştirir, tabîî ilimler sayesinde müşehede etmeye alışır; Roma edebiyatı sayesinde vuzuhla, aydınlık bir şekilde düşünmeyi, Yunan edebiyatı sayesinde de büyük bir seziş ve ustalıklarla tartışma gücünü elde eder. Hulâsa, klâsik eğitimle güdülen maksat öğrenciye şu veya bu durumlarda faydalı olacak bilgiler vermek değil, onu, bilhassa büyüdüğü zaman, kendisine daimî yararlığı dokunacak umumî faziletlerle techiz etmektir. Herriot'nun meşhur sözünü hatırlamak gerek: Öğrendiğini unuttuktan sonra insanda ne kalırsa, işte kültür denilen şey odur. Kalan da faziletlerin ta kendisidir. Gerçekten, eğitim ile elde edilen en mühim netice bu faziletler kümesidir. Bunun yanında, klâsik eğitimin sağladığı ve umumiyetle daha çok bilindiği halde, ehemmiyet bakımından beriki ile boy ölçüşemeyecek mahsuller de var: bunca büyük adamların düşünceleri ile Batı âlemine kaynak olan iki büyük medeniyetin tanınması. Ancak "tanımak" ile bilgi edinmek, bilmek kastediliyorsa, böyle bir maksatla Yunan ve Roma eserlerini orijinal metinlerinden okumaya lüzum yoktur; bu çeşit bilgiler tercüme eserler, hattâ özetler vasıtası ile pek âlâ elde edilebilir.

Prof. Grisart, bundan sonra, lâtince öğreniminin modern neo-lâtin dillerin öğrenilmesi için çok faydalı olduğu fikrini ele alarak, bu iddianın temelsiz olduğunu ileri sürmektedir: yunanca ve lâtincenin öğrenilmesi için senelerce sarfedilen gayretler bizzat ve doğrudan doğruya o dillerin öğrenilmesine harcansa, ihtimal daha tatmin edici neticeler elde edilebilir. Ayrıca, unutmamalı ki, fransızca veya italyanca gibi dillere geçen lâtince kelimeler okullarda bilhassa okutulan klâsik Roma yazar ve şairlerinin

eserlerinde geçen kelimeler değil, halk lâtincesinde kullanılmış olan kelimelerdir. Eğer lâtince, iddia edildiği gibi, yalnız bu maksatla okutulsa idi, klâsik eserlerden çok kitabelerle halk ve köy lâtincesini aksettiren yazılan ön plâna almak gerekirdi. Dillerinin aslı germanca olan milletler de haklı olarak lâtincenin öğrenimine hiç yer vermezlerdi.

Neticede, lâtincenin teknik, bilim ve sanat adamları tarafından milletler arası bir dil olarak kullanılması gerektiği tezini açıklanma ve müdafasını başkalarına bırakan prof. Grisart'a göre klâsik edebiyat öğrencilerinin formasyonunda baş yeri işgal etmektedir; insanlar ve milletler arasında kurulacak birlik te ifade vasıtasında değil, fikir ve zihniyette olmalıdır.

Avignon kongresinde lâtincenin yaşayan bir dil haline getirilmesi için gerekli düşüncelerin bildirilmesi maksadı ile okunmuş olan yirmiye yakın rapor ve tebliğ arasında en mühim bulduklarımın geniş özetini verdim. Bundan sonraki yazımda kongrenin gayesi, çalışmaları, vardığı neticeler ve ilerisi için tasarlanan program hakkında şahsî düşüncelerimi bildireceğim.